

PAVEL DVOŘÁK

MORAVIANSKA
VENUŠA

© Obec Moravany nad Váhom 2004

Vo Vydavateľstve RAK Budmerice

Vyšlo s pomocou Dotácie Trnavského samosprávneho kraja na podporu kultúrnych aktivít

Text: Pavel Dvořák

Fotografie: Jakub Dvořák, Balneologické múzeum

Piešťany a archív autora

Grafické úprava a sadzba: Garamond, s. r. o., Trnava

Tlač: Edit Print, Trnava

ISBN 80-85501-31-7

PAVEL DVOŘÁK

MORAVIANSKA
VENUŠA

DOBRODRUŽSTVO S TAJOMNOU DÁMOU

VYDAVATELSTVÍ RAK

2006

Aféra s falošnou dámou

Moravianska venuša sa netvári ako Mona Lisa, ale to len preto, lebo jej ktosi kedysi dávno odrazil hlavu; v skutočnosti je ešte tajomnejšia. Jej príbeh je drámou, bez zveličenia detektívkou, zo zaujímavosti mu nijako neuberá, že z neho poznáme len torzo, že nemá začiatok ani koniec, že je to len zamotané kľbko, z ktorého vytŕča zopár indícií, náznakov. Na rozpletenie záhady nestačia, hoci na druhej strane je aj to pravda, že ešte i dnes k nim občas čosi pribudne, a to sa zrejme nezmení ani v budúcnosti. Množstvo tajomstiev, ktoré obkolesujú tento príbeh, a rýchlota času, ktorou sa od nás vzdaluje, vábia, zaručujú, že prekvapenia sa azda nikdy neskončia.

Moravianska venuša je figúrka nahej ženy vyrezaná z mamutieho kla, nevelká, vysoká len sedem a pol centimetra, ale úctyhodne stará – má asi 25-tisíc rokov – a primerane k svojmu veku aj slávna. Ja sám som o nej písal v štyroch knihách, mnohých článkoch (nie vždy celkom presne), hovoril v rozhlase, nakrútil dokumentárny film, lebo je to úžasná téma, ktorá tým, že vonia tisíckami rokov, má celkom osobit-

Václav Vlk

nú nenapodobiteľnú romantickú príchuť.

Ba vlastne ešte jednu, neromantickú, celkom opačnú, zdanlivo až nelogickú: ten príbeh je presiaknutý politikou, celkom bežnou nechutnou politikou.

A aj tá stojí za zaznamenanie.

Najprv si povedzme fakty, ktoré sú známe od nepamäti.

O najslávnejšom slovenskom nálezisku z obdobia mladého paleolitu v Moravanoch nad Váhom sa vie prinajmenšom dvesto rokov. Vedci o ňom písali už v polovici 19. storočia, ale kedy si ľudia po prvý raz všimli, že v okolí Moravian kde-tu zo zeme vykúkajú napoly rozpadnuté kly a lebky veľké ako detský kočík, to sa už nikdy nedozvieme.

O prvé zverejnenie nálezov sa zaslúžila majiteľka moravianskeho kaštieľa Rozina Motešická. V roku 1864 poslala výrobky z kosti a parohu objavené v miestnej tehelni do Ríšskeho geologického ústavu vo Viedni. Adresovala ich priamo riaditeľovi Franzovi von Hauer, čo zrejme nebola náhoda, pretože Franz von Hauer bol

absolventom banskoštiavnickej Banskej a lesníckej akadémie a ako vedúci pracovnej skupiny vykonal v roku 1869 historické dielo: vydal prvú geologickú mapu Slovenska. Presnejšie povedané, mapu severného Uhorska nakreslenú na liste číslo tri prvej a najstaršej geologickej mapy Rakúsko-Uhorska.

Moravianske mamuty však boli údajne známe už v 18. storočí, keď sa z ich kostí vyrábali lieky, používané napríklad ešte na začiatku 20. storočia na zníženie horúčky.

Zásluha o znovuobjavenie moravianskeho paleolitu patrí správcovi piešťanských kúpeľov Václavovi Vlko-
vi: v roku 1931 nazbieral na riečnej terase Lopata, asi 30 metrov nad dnešným korytom Váhu, množstvo paleolitického materiálu, ktorý dokazoval, že v Morav-
noch nad Váhom žili nielen mamuty, ale aj ich lovci.

A o tých si treba niečo povedať.

Predovšetkým, že to boli takí ľudia ako my. Významný francúzsky bádateľ Henri de Lumley o nich povedal: – Keby ste cestovali metrom a pristúpil by chlapík z Crô-Magnonu (tak sa volá francúzska jaskyňa s náleziskom, ktoré dalo novým ľuďom často používané meno – kromaňonci), asi by ste si ho ani nevšim-

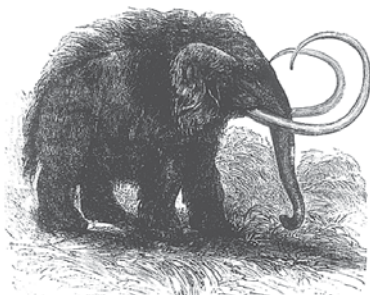
li. Keby vedľa vás stál neandertálec, zrejme by ste si ho niekoľkokrát prezreli...

Boli to ľudia ako my, ale divosi, ktorí sa živilo lovom zvere a zberom všetkého, čo sa dalo jesť. Rozhodne však divosi, ktorí udivujú svojou šikovnosťou, odvahou, ale aj kultúrnosťou (je celkom vhodné použiť toto slovo); tú napokon dokladá sama Moravianska venuša.

Nechodili po tej istej krajine ako my. Všetko bolo iné, zodpovedalo vtedy panujúcej ľadovej dobe. Všade sa rozkladala nehostinná tundra, zmrznutá zem, na nej machy, lišajníky, nad nimi kríky a pokrútené osamotené stromy, nijaké polia, nijaké lesy, ba ani rieky neboli na dnešnom mieste. Za krátkeho leta, keď sa topili ľadovce, voda besnela a doširoka sa rozlievala a tiekla, kade sa jej zachcelo. V zime rieky nejestvovali, všetku vodu zastavil a zakryl hrubý ľad. Nebolo kde ani sa len napiť, ale pri Piešťanoch zázrak: 80 stupňov horúca termálna voda rozpúšťala ľad aj za najväčších mrazov, takže napájadlá na Váhu boli vždy prístupné. Miestna špecialita, ktorá vytvárala dejiny. Všade inde sneh a večný ľad (aspoň pod zemou večný, lebo zem nerozmrzala ani v najteplejšom lete, tak ako dnes na

Sibíri alebo na Aljaške), a tu teplá tečúca voda, ktorá vábila zver zo širokého okolia a s ňou isteže aj lovcov.

Kráľom ľadových dôb bol mamut, obklopila ho legenda, ktorá asi nikdy nevybledne aj preto, lebo vznikla za kuriózných okolností. V podmienkach večného snehu a ľadu na Sibíri sa totiž zamrznuté mamuty zachovali aj so zvyškami mäsa, kože, srsti, mnohé s krvou v žilách, s plnými črevami a žalúdkom, a hlavne klami, ktoré mráz perfektne zakonzervoval. Skvelý tovar. Celkom ako čerstvý, preto ho vyhľadávali špecializovaní prospektori a predávali obchodníkom s mamutovinou, ktorí ju dodávali na trh ako slonovinu. Bolo to také presvedčivé, že niektorí ľudia si mysleli, že mamuty azda kdesi ešte žijú, a usilovali sa nájsť stratenú a zabudnutú čriedu. Keďže vždy vytrčali z ľadu, domáci obyvatelia (napríklad Jakuti) verili, že žijú pod zemou ako krty: ak vylezú, slnko ich zabije, a preto sa nachádzajú stále

*Mamut, hrdina nášho rozprávania,
v predstave 19. storočia.*

nové mamutie zdochliny. V podstate sa však mamutov, ktorých obkolesovalo veľa povier, báli, nazdávali sa, že prinášajú nešťastie, čo dosť komplikovalo prácu vedcov, ktorí sa usilovali nájsť zachované mamutie telá.

Trvalo dlho, kým sa ľuďom podarilo zrekonštruovať reálnu podobu mamutov. Dnes vieme už celkom presne, že v priemere boli vysoké tri a pol metra (asi toľko ako africký slon), niekedy aj viac (v Brne na Morave sa našli kosti mamuta, ktorý meral takmer štyri a pol metra), nezriedka vážili šesť – sedem ton, z hlavy im trčali dva obrovské kly (niektoré mali vyše metráka) a chránila ich hrubá koža porastená hustou ryšavou kožušinou. Každý ulovený kus ponúkal hrbý loja a mäsa, štvorcové metre kožušiny, metráky klov a kostí, pochúťkou boli vnútornosti, špik, ba aj obsah čriev; mamuty boli bylinožravce, ktoré v sebe nazhromaždili celé sklady rozličných bylín.

Pravda, uloviť také zviera výhradne za pomoci kamenných a kostených zbraní, také čosi vyzerá dnes priam neuveriteľne a už len tento fakt prispel k legende, ktorá dodnes obkolesuje pravekých lovcov.

Nie div, ak objav Václava Vlka zaujal viacerých archeológov. Zrejme aj blízkosť atraktívnych kúpe-

lov v Piešťanoch prispela k tomu, že sa v Moravanoch v priebehu niekoľkých rokov vystriedala vedecká elita: Jiří Neustupný, Jaroslav Petrbock, Josef Skutil, a každý čosi našiel, paleolitické pamiatky boli jednoducho všade. Josef Skutil interpretoval Moravany ako obrovské táborisko, diluviálne mesto, čím ich postavil na roveň Dolných Věstoníc, svetoznámych z výskumov Karla Absolona.

Pravda, bola to len veľmi neistá predstava, presnejšie zistenia chýbali. Vedci chodili po svahoch pozdĺž toku Váhu, navštevovali miestnych zberateľov, kopali menšie zisťovacie sondy, ale až v rokoch 1941 a 1943 sa v Moravanoch uskutočnil naozajstný archeologický výskum, prvý systematický paleolitický výskum na Slovensku.

Viedol ho nemecký archeológ Lothar Zotz, od roku 1939 profesor nemeckej univerzity v Prahe. O československý paleolit sa zaujímal už pred druhou svetovou vojnou ako docent na univerzite v dnešnom Vroclave, vtedy pruskej Breslau, poznal sa s Karlom Absolonom, navštívil ho v Dolných Věstoniciach, kde sa zaujímal o jeho výskum, ale k srdcu mu prirástli predovšetkým Moravany nad Váhom.

*Malá galéria mamutov.
Predstava Ludovíta Fullu*

Do Piešťan prichádzal pravidelne od roku 1935. V sprievode Václava Vlka si obzeral miesta nálezov a vykonal niekoľko menších výskumov, o ktorých referoval ešte pred druhou svetovou vojnou. V roku 1937 si preštudoval paleolitické zbierky piešťanského múzea, ktoré však neboli veľmi

veľké, v podstate všetko, čo sa v Moravanoch do vzniku kúpeľného múzea v Piešťanoch našlo, uložili nálezcovia vo svojich zbierkach alebo rozkramárili, porozdávali, popredali. Moravany boli prevažne doménou súkromných zberateľov, tak je to napokon podnes. Hlavne rôzni zberatelia z radov kúpeľných hostí si prišli na svoje. A nemohlo toho byť málo, podľa Zotzovho svedectva „pazúriky sa v Moravanoch vyorávali ako zemiaky a rozpredávali sa do celého sveta“.

Zotzovi veľmi pomohol už spomenutý Václav Vlk. Bol to zaujímavý človek a ako správca sa veľmi zaslúžil o rozvoj Piešťan. Úzko spolupracoval s Winterovcami, rodinou, ktorá mala pol storočia kúpele v prenájme a za ten čas im dala medzinárodný punc. Zaslú-

žil sa o založenie termálnych rybníčkov, chýrneho parku, v ktorého jazierkach udomácnil tropické lekno, slávnú Victoriu regiu, o vybudovanie golfového ihriska, miniatúrnej zoologickej záhrady; pre naše rozprávanie je však dôležité kúpeľné múzeum, ktoré spolu s Imrichom Winterom založili v roku 1933. Jeho základom sa stala Vlkova súkromná zbierka. A neboli v nej len paleolitické pamiatky. Václav Vlk objavil napríklad slovanské pohrebisko v Borovciach, ktoré sa skúma dodnes, nemenej chýrne nálezisko vo Veselom, zachránil pamiatky na Milana Rastislava Štefánika, ako aj na revolučné udalosti 1848–1849. Po vzniku samostatného slovenského štátu ho isteže neochránili nijaké zásluhy (ako prísny a dôsledný správca mal určite veľa osobných nepriateľov) a v roku 1939 ho vyhnali nazad do Čiech. Slovensko sa zavrelo aj pre ďalších českých bádateľov z vtedajšieho protektorátu a to bola príležitosť pre už spomenutého Lothara Zotza. Dali mu ju politické udalosti, no treba povedať, že on sám sa na politickej vlne neviezol pasívne; skôr naopak.

*Zdochlina konzervovaná
sibírskym mrazom*

Po nemeckej okupácii Čiech sa Lothar Zotz zapojil do budovania nového obrazu najstarších českých dejín, založil časopis *Altböhmen und Altmähren* (Staré Čechy a stará Morava) a v knihe *Von Mammutjägern zu den Wikingern* (Od lovcov mamutov k Vikingom) hľadal korene Germánov až v ľadovej dobe. Jeho dejepis zodpovedal novému usporiadaniu Európy, dokazoval, že Čechy a Morava sú od praveku nemeckým územím. Knihu podriadil tomuto cieľu. Slovania sa v nej takmer neobjavili.

Zotz bol prominentná osobnosť, keď sa rozhodol robiť vykopávky v Moravanoch, ktoré boli na území cudzieho štátu, na ministerského predsedu Slovenskej republiky (a rektora Slovenskej univerzity v Bratislave) Vojtecha Tuku sa obrátil sám ríšsky vodca Heinrich Himmler. Bol totiž nielen šéfom gestapa, ale aj doktorom archeológie honoris causa a čestným prezidentom spoločnosti *Ahnenerbe* (Dedičstvo predkov), ktorá mala za úlohu dokázať, že pravlastou Germánov bola celá Európa. Tuka bol jeho žiadosťou nadšený, v odpovedi požiadal „o Himmlerov rýľ“ a iniciatívne navrhol, aby sa na Slovensku vytvoril spoločný slovensko-nemecký ústav včasných dejín.

Lothar Zotz kopal v Moravanoch dvakrát, v roku 1941 a 1943. So skvelými výsledkami. V polohe Lopata a Žákovská objavil zvyšky príbytkov. Neveľké chyže, kedysi dlhé asi dva a pol a široké ani nie pol druha metra, označil za prvý objav paleolitických sídlištných objektov v strednej Európe a za dôkaz toho, že „slovenskí“ lovci mamutov mali sklon usadzovať sa na jednom mieste na dlhší čas, budovať diluviálne mestá. Nebolo to originálne, tvrdil to Karel Absolon o Dolných Věstoniciach, o Piešťanoch už predtým Skutil, ale bolo to štátotvorné, lebo ideológ a nestor germánskej archeológie Gustáv Kossina vystúpil s poučkou, že čo ľudia raz získali, ak nemuseli, nikdy neopustili, že teda germánske a nemecké je všetko, kde sa našli pamiatky na starých Germánov.

V Zotzových sondách boli aj kamenné nástroje, ohniská, kosti zvierat z ľadovej doby, mladých mamutov, sobov, jaskynných medvedov, polárnych líšok, koní, zajacov, levov i vtákov.

Unikátny bol zlomok zvieracej hlavičky vyrezanej zo slinovca a ešte vzácnejší zlomok ženskej figúrky z keramiky (vyzerá ako *mons veneris*, Venušin pahorok), dovtedy najstarší doklad o sochárskom umení na úze-

*Prvá dáma
nášho praveku*

mí Slovenska a súčasne dôkaz, že moravianski lovcí mamutov poznali tajomstvo výroby keramiky.

Vrcholom bol objav dielne na výrobu kamenných nástrojov. Vyrábali sa v nej nádherné veľké a široké čepele, driapadlá na spracovanie kože, no najmä špičkové dielo paleolitického remesla, listovité hroty: 70 dohotovených a okolo 80 rozpracovaných či pokazených predstavovalo najväčší nález listovitých hrotov v strednej Európe. Dielňa dokumentovala ich výrobu od polovýrobov z okruhliakov až po dokona-

lé, dva až osem centimetrov dlhé hroty, niektoré tenké takmer ako papier. Našli sa hniezda, ktoré sa zvýšili po výrobcach, v jednom aj kamenná „stolička“, na ktorej sedel praveký remeselník, kamenné nákovy a otlkače.

Jednoducho, archeologické eldorádo.

V novinách sa Zotz vyjadril, že v Moravanoch bolo jedno z najväčších paleolitických nálezísk v strednej a juhovýchodnej Európe, hovoril o najstarších dokla-

doch o používaní luku a šípu, a vyhlásil, že moravian-
ska dielňa náhle opustená musela zaniknúť katastro-
fou, náporom ohromných sprášových vetrov alebo po
útoke nepriateľa.

Ani to nebolo originálne. V Kostónkách na Ukrajine
objavili archeológovia krátko predtým na dne príbyt-
kov lovcov mamutov osobitným spôsobom upravené
jamy, schránky na vzácne veci a v nich sošky žien, ma-
mutov, jaskynných medveďov, jaskynných levov a ďal-
ších zvierat, ozdoby zo zvieracích zubov (hlavne z po-
lárnych líšok), mnoho pazúrikových čepelí a mimoriad-
ne kvalitných hrotov. Pochopili ich ako malé pokladni-
ce, do ktorých sa ukrývali cennosti. Boli však plné! Aký
zmysel by malo uložiť poklady do trezoru a nechať ich
tam ležať desattisícok rokov? Jestvuje vraj len jedno vy-
svetlenie. Ľudia, ktorí si v jamách svoje poklady ukryli,
už nikdy nedostali príležitosť, aby sa po ne vrátili, aby
ich vykopali a znovu použili. Nieкто im to musel pre-
kaziť a ten „nieкто“ zopár ženských sošiek rozhádzal
aj po zemi a zničil, azda rozdupal. Vedúci výskumu Pi-
otr Pavlovič Jefimenko preto predpokladal, že v Kos-
ťonkách sa odohrala neznáma dráma. Lovci a ich rodi-
ny svoj domov opustili za mimoriadnych okolností tak

*Dokonalá rekonštrukcia
v brnianskom múzeu Antropos*

rýchlo, že si nestačili vziať ani to najcennejšie. Asi ušli pred nepriateľmi, ktorí sa potom zmocnili ich obydlí a aby zneškodnili ochrancov kostönského táboriska, rozbili posvätné sošky žien, venuše.

Zotzov výskum sa dočkal veľkej vedeckej slávy a tú v tých časoch vedeli oceniť aj politickí prominenti (odvtedy upustili od dobrých zvykov). Na nálezisko pricestoval sám prezident Slovenskej republiky Jozef Tiso, premiér Vojtech Tuka a ďalší. A Zotz sa na nich dobre pripravil. Ako neskôr spomínal Ernest Opluštíl (po odchode Vlka nový tajomník Piešťanskej muzeálnej spoločnosti), na vlastné oči videl, ako v sondách rozmiestnil predmety z muzeálnych zbierok. Zlé jazyky dokonca tvrdia, že pôdorysy údajných chyží nielen zdôraznil, ale doslova vytvoril. Prikázal do sondy položiť bránu od stodoly a všetko dobre poliať vodou. Zakryté miesto sa potom zreteľne črtalo v teréne, pravda, s príbytkom lovcov mamutov veľa spoločného nemalo.

Povojnové revízne výskumy jednoznačne potvrdili, že Zotz pôdorys údajného príbytku zámerne „vylepšil“. Azda chcel presvedčiť o dôležitosti a jedinečnosti objavov v Moravanoch, aby sa vyhol frontu, to sa mu však nepodarilo.

Treba zdôrazniť, že Zotzove finty, dobré na ohúrenie prominentov (možno svedčia o jeho zmysle pre humor, čo by bolo sympatické), nijako nezmenšujú význam jeho nálezov. O Moravanoch sa oprávnene začalo hovoriť ako o slovenských Věstoniciach, a ako sme si už povedali a ešte si aj povieme, tie boli v tom čase známe na celom svete. Výskum to bol veľkolepý, pre vedu však do značnej miery tragický. Objavené pamiatky totiž zmizli. Zotz dal všetko odviezť na nemeckú univerzitu do Prahy a vzápätí ho poslali na front. Slovenská vláda požiadala o vrátenie nálezov, ale Nemci to odmietli: všetko vraj treba zakonzervovať, prekresliť, vyfotografovať, vyhotoviť odliatky a Slováci by to nevedeli. Za danej situácie na to v ríši nie sú podmienky, ale po vojne sa v Moravanoch vybuduje spoločné múzeum a potom sa pamiatky dostanú tam, kam patria.

Lenže vojna sa skončila inak, ako čakal Himmler, a nálezy zmizli navždy. Zotz neskôr pripustil, že od-

Lothar Zotz v Moravanoch

viezol do Nemecka niekoľko najkrajších čepelí, ale všetko ostatné vraj zostalo v Prahe. Nuž ktovie, ako to bolo. V Prahe sa nenašlo takmer nič, z veľkolepých celkov len torzá. Zotza ani tak nik nenaháňal, všetci mali iné starosti. On s očistou (uchádzal sa o profesúru na univerzite v Erlangene), lebo bol podozrivý z podpory nacizmu. Zaujímavé, že vtedy mu pomohlo dobrozdanie z Prahy, ktoré potvrdzovalo, že sa správal čestne a nebol nacista. Ťažko to s odstupom mnohých rokov posudzovať, isté je, že v Československu to vyvolalo nevôľu. Petrбок nazval dobrozdanie veľkou lžou, Absolon vlastizradou a aj Skutil bol konšternovaný, ale bolo to napokon jedno. Zaskrátko spadla železná opona a Zotz, ktorý erlangenškú profesúru získal, bol nedosiahnuteľný.

Po vojne kopal v Moravanoch nad Váhom František Prošek a ten vniesol do problematiky celkom nové svetlo: ukázalo sa, že Zotz neobjavil chyže, ale po jeho výskume už neidentifikovateľné časti sídlištných objektov, že na svahoch pozdĺž Váhu nestálo nijaké di-

luviálne mesto, ale systém niekoľkých desiatok táborísk z rozličných čias.

Neboli to Zotzove klamstvá, veda rýchle napredovala. Slovenská archeológia zažívala rozmach ako

Mamut zo Zotzovej knihy

už nikdy neskôr. Nové nálezy ďaleko prekonalí to, čo bolo v Zotzových časoch senzáciou. V košickej Barci sa našli skutočné príbytky lovcov mamutov, ktoré vedúci výskumu Ladislav Bánesz interpretoval celkom odlišne od moravianskych. Boli to menšie prístrešky, ale niektoré aj dlhé 15- až 18-metrové haly, široké 3-4 metre. Jednu z nich postavili do tvaru kríža s ramenami dlhými 14 metrov, v ktorých boli kôpky kamenného odpadu, stopy po výrobe kamenných nástrojov. Teda čosi ako doklad o paleolitickej manufaktúre. A nie jediný. V neďalekej Seni, kde neznámy výrobca pracoval pod holým nebom, archeológovia rekonštruovali, ako sa posúval a zanechával za sebou rozľahlé hniezda kamenného odpadu. Je zaujímavé, že v Seni sa vyrábali len polotovary nahrubo vysekané z obsidiánu; jemnú retuš na nich robili na inom, predbežne nezná-

mom mieste. V Tibave – na sídlisku takmer súčasnom so Seňou – objavili archeológovia kamenné odštiepky dokonca roztriedené na troch kôpkach: na jednej obsidián, na druhej kremenec a na tretej ostatné horniny. Istým dokladom o špecializovanej výrobe, dokonca azda o výmene tovaru by mohli byť aj obrovské barčianske zásobnicové jamy (zmestilo sa do nich oveľa viac potravy, ako by skonzumoval aj ten najväčší rod) alebo nápadné zoskupenie nástrojov na spracovanie koží, dokladajúce existenciu pragarbiarne.

Slovensko má dokonca aj svojho lovca mamutov, presnejšie povedané, lovkyňu, ktorá sa však, žiaľ, nenašla pri archeologickom výskume, ale len zhodou okolností. Okolo roku 1990 vybagroval Ladislav Katoňa neďaleko Moče pri Komárne ľudskú lebku. Kurióznym nález si vzal domov a až po dlhom čase ho ukázal Štefanovi Mészárošovi. Ten sa zaujímal o paleontológiu, a tak hneď pochopil, že drží v rukách niečo celkom výnimočné. Od neho sa lebka dostala k Dr. Alene Šefčákovej do Slovenského národného múzea v Bratislave. Nálezové okolnosti boli v tom čase už zničené, vek lebky sa dal stanoviť len rádiofyzikálnymi metódami. Vzorku kosti poslali do anglického Oxfordu a skúš-

ky ukázali, že je stará okolo 11 250 rokov. Neznáma žena teda žila na konci doby ľadovej. Veľké zvieratá ako mamuty, srstnaté nosorožce a ďalšie v tom čase už odišli na sever, hoci nemožno vylúčiť, že zriedkavo sa u nás ešte vždy kde-tu zdržiavali. Napríklad na Morave sa našli kosti mamuta, ktoré odhadli na 12-tisíc rokov. Krajinu pokrývala step s riedkymi le-síkmi briez, vrb a borovíc, v ktorej žili okrem dožívajúcich sobov a koní, v stredoveku vyhubeného tura a dnes u nás už len veľmi zriedkavého losa a zubra zvieratá dnešného typu: jelene, srnce a podobne.

Vek neznámej ženy, ktorá podľa miesta náleziska dostala prezývku Moča, určili len veľmi približne na 35 až 55 rokov. Antropológov zaujali jej horné zuby tak-

*Hrot z Banky
pri Piešťanoch
upravený zberateľom*

mer do polovice obrúsené, lebo s niečím podobným sa možno stretnúť u eskimáckych žien, keď žuvaním zmäkčujú kožu ulovených zvierat.

Všetko, čo sme si teraz povedali, má prispieť k lepšiemu pochopeniu komplikovanosti problému Moravianskej venuše, ktorý prinajmenšom jednou nohou väzí v starých vášňach a krivdách. Jeho spravodlivé rozlúštenie a posúdenie už asi nie je možné. Aj preto sa dnes posudzuje dosť rozporne. Strata a znovuobjavenie Moravianskej venuše vošli do kategórie povestí, ktoré majú len niekoľko pevných oporných bodov.

Prvým z nich, lastovičkou, ktorá predpovedala veľkú udalosť, bol článok Juraja Bártu v Archeologických rozhľadoch z roku 1959:

„... o to radostnejšia je novšia správa erlangenského univerzitného profesora Lothara Zotza, ktorý v liste zo dňa 15. októbra 1958 oznámil referentovi, že za druhej svetovej vojny získal z Moravian nad Váhom sošku Venuše z fosílnnej mamutoviny. Našla sa pri hlbokkej orbe v roku 1937/1938, keď sa tu vyorávali aj paleolitické nálezy. Profesor Zotz postúpil túto plastiku cez profesora Baudeta na posúdenie Henrimu Breuilovi do Paríža, kde je dodnes. Aby tento vzácny nález mohol byť

čo najskôr vyhodnotený i z hľadiska histórie výtvarného umenia na Slovensku, boli by sme radi, keby sme čo najskôr videli vedecké zverejnenie Venuše z Moravian profesorom Zotzom.“

Juraj Bárta vo svojom článku nepíše, ako sa začala jeho korešpondencia o Moravianskej venuši, Zotz však o soške referoval už v roku 1951 v knihe *Altsteinzeitkunde Mitteleuropas* (Staršia doba kamená v strednej Európe). Išlo vtedy len o zmienku, ale o zmienku veľmi zaujímavú. Myslel si totiž, že Moravianska venuša je falošná.

A tohto podozrenia sa nikdy nezbavil.

Tak to aspoň tvrdil. Sľúbil totiž, že Venušu na Slovensko vráti až potom, keď vyrieši hádanku jej pravosti. Preto ju vraj poslal do Paríža svetoznámemu vedcovi abbé Breuilovi (pre kňazský golierik dostal prezývku „pápež predhistórie“). Ten v roku 1953 podrobil Moraviansku venušu dôkladnému rozboru, ale definitívny úsudok nevyniesol. Pokladal len za pravdepodobné, že ide skutočne o paleolitickú sošku, čo na-

Abbé Breuil

Karel Absolon

pokon potvrdil aj tým, že ju vystavil v parížskom Múzeu človeka. Prišiel s kurióznou predstavou. Venušu vraj ktosi neznámy ešte raz opravoval, stalo sa to podľa jeho názoru pravdepodobne po tom, ako prišla o hlavu a ruky, najskôr až v mladšej dobe kamennej. Moravianska venuša má totiž lesklý, dokonale hladký povrch ako nijaká iná paleolitická soška a navyše dva farebné tóny. To všetko vraj získala až pri druhotnej úprave. Ťažko to posúdiť, v každom prípade sošku Zotzovi z Paríža vrátili bez vyjadrenia. Abbé Henri Breuil vraj výslovne povedal, keď odmietol písomné vyjadrenie, že s podvodníkmi z tejto časti Európy už má svoje skúsenosti.

Nečudujme sa mu, praveké pamiatky sa často falšujú a Zotz nepoznal ani najzákladnejšie fakty, predovšetkým kedy, kde a kto Moraviansku venušu našiel. Len sprostredkovane sa dopočul, že sošku vyoral neznámy roľník niekedy v roku 1937 alebo 1938. Zotz z toho usúdil, že pochádza z lokality Podkovic, pretože tam sa vraj paleolitické predmety vyorávali ako zemiaky. Zotz nenapísal ani to, ako sa k Venuši dostal,

len toľko, že o pôvodnom majiteľovi, sudetskom továrnikovi a piešťanskom kúpeľnom hostovi sa dozvedel až oveľa neskôr.

Breuilová však nabádala na opatrnosť aj celkom konkrétne skúsenosť, aféra s druhou Věstonickou venušou. Věstonická venuša je slávna, druhá Věstonická venuša takmer zabudnutá. A o oboje, slávu i zabudnutie, sa zaslúžil Karel Absolon, a to, zdá sa, tak trochu na úkor Moravianskej venuše. Je teda celkom pochopiteľné, ak sa na chvíľu preniesieme na južnú Moravu.

V roku 1923 sa v Dolných Věstoniciach, obci pod Pavlovskými vrchmi, našla soška mamuta z pálenej hliny. Zberatelia starožitností usúdili, že nastala ich chvíľa. Ibaže o náleze sa dozvedel aj Karel Absolon. Vedel, aké obrovské škody sa páchajú tam, kde nekontrolovane kope viacero amatérskych bádateľov nezávisle od seba a nálezy sa hromadia v súkromných zbierkach, preto sa snažil z najvzácnejších lokalít amatérov vytlačiť. Väčšinou sa mu to darilo – mal profesorský titul, funkciu múzejného kustóda a veľkú osobnú autoritu –, ale vyslúžil si za to aj dosť nenávisť. Stávalo sa (a v našom príbehu je to dosť dôležité), že občas sa proti nemu obracala aj verejná mienka.

Pravda, nestačilo z náleziska vytlačiť nepovolaných votrelcov, bolo ho treba aj odborne preskúmať. A to bol ďalší kameň úrazu. Na celej Morave bol len jeden jediný odborne školený archeológ zameraný na paleolit, Josef Skutil, a ten sa terénnym výskumom neveľoval. V Dolných Věstoniciach začal kopať teda sám Absolon. Ibaže nebol archeológ, ale geograf a biológ, preto dlho trvalo, kým sa presadil, kým z neho vyrástol uznávaný odborník na „paleoetnografiu“, ako nazval svoje prednášky z archeológie na pražskej univerzite.

Keď si v Dolných Věstoniciach v prítomnosti odbornej komisie obzrel terén, požiadal úrady o okamžitý zákaz súkromných výkopov a v roku 1924 začal s výskumom. Už v priebehu niekoľkých týždňov vykopal toľko pamiatok, že si v Dolných Věstoniciach mohol

Slzička vystrúhaná z mamutoviny dokonale zakonzervovanej mrazom.

Sibírske mamutie kly sú vítaným obchodným artiklom na zberateľských burzách

vybudovať stálu archeologickú expedíciu, jedínú v celom Československu, a jeden z najväčších a metodicky najlepšie ve-

dených výskumov v celej vtedajšej Európe. Ešte v tom roku našiel takmer deväť a pol tisíca kamenných nástrojov, veľkú sériu kostených nástrojov, rozmanitých ozdôb, miniatúrnych sošiek a tolko kostí, že zaplnili pätnásť veľkých debien.

O Dolných Věstoniciach sa začalo hovoriť. A Absolon vedel vzbudiť záujem verejnosti. Na jeho prednášky bolo treba zaplatiť vstupné, a predsa boli vypredané. Absolonov trochu patetický prejav poslucháčov jednoducho strhával.

Absolonova najväčšia chvíľa prišla v roku 1925, keď sa v sonde objavila soška ženy z pálenej hlíny – slávna Věstonická venuša. Zápalisto apeloval na moravský patriotizmus. Takéto veci u nás ležia pod zemou, viete, čo by za to dali Američania! Milión dolárov... K podobným vyhláseniam ho nútilo aj neisté postavenie archeológie. Ak chcel pokračovať vo výskume v Dolných Věstoniciach, musel napríklad len v roku 1925 dať 40 000 korún z vlastného vrecka. Sám to napísal vo svojej štúdií.

Lenže milión je milión, a tak sa v roku 1929 roznieslo, že akýsi roľník objavil ďalšiu, tentoraz kostenú Venušu. Zo začiatku to bola len neistá povest', jed-

na z tých, ktoré sa vynárali a zasa zapadali, ale to platilo len do chvíle, kým sa vo vinárskej pivničke v susedných Horných Věstoniciach dala do popíjania veselá spoločnosť. Nechýbal ani konzervátor Moravského múzea Emanuel Dania, blízky Absolónov spolupracovník, zhodou okolností človek, ktorý v sonde ako prvý spozoroval Věstonickú venušu. Keď bola spoločnosť v najlepšom, pochválil sa jeden z prítomných, nájomca mlyna z Horných Věstoníc Nemeč Franz Müllender, že je veľký boháč.

Vraj má milión korún.

Vyvolal síce pozornosť, prítomní mu však neverili, považovali to za táranie podnapitého človeka. Müllendera to podráždilo, na chvíľku sa vytratil a vrátil sa s pomerne veľkou soškou ženy vyrezanou z matutieho kla.

Dania bol skúsený odborník a neušlo mu, že soška nesie všetky znaky starobylosti, že je z rovnakého materiálu, aký objavujú pri výskume, navyše aj historka o pôvode sošky vyzerala veľmi pravdepodobne. Sošku vraj objavil Müllenderov otec pri kopaní studne. Hneď na druhý deň informoval Absolóna a na jeho podnet sošku úradne zhabali. Dostala sa do múzea, kde sa pri

nej zišla skupina odborníkov, lenže tá hneď skonštatovala, že ide o „ubohý, v novější době ve zlém úmyslu vyřezaný falzifikát“.

A to bola chvíľa pre Absolonových konkurentov. Rozpútali kampaň za pravosť novoobjavenej Venuše. Získali na svoju stranu niektoré noviny, a tie začali biť na poplach. Müllender má v zahraničí kupca. Kto si vezme na svedomie, keď vyvezie Venušu za hranice a potom sa ukáže, že sa Absolon mýlil? Možno vôbec Absolonovi veriť? Nerobí všetko len preto, aby jeho Venuša bola jediná? Vznikli silné protiabsolonovské nálady. Noviny uverejňovali karikatúry Absolona a posmešné básničky o ňom.

Za tejto situácie sa stúpenci pravosti druhej Věstonickéj venuše, ktorú zasa vrátili majiteľovi, vydali so soškou do sveta, a vtedy sa stalo niečo neuveriteľné. Viac než desať vedcov svetového mena, medzi nimi sám Henri Breuil, potvrdilo jej pravosť!

Protiabsolonovská opozícia triumfovala. Objavila sa dokonca aj ďalšia soška. Brniansky maliar Škrdlík oznámil, že medzi rodinnými pamiatkami má figúrku z mamutoviny, a to svetový unikát, lebo ide o mužskú sošku, Apolóna.

*Škrdlíkov „skamenený
snehuliak“ už dávno
kdesi zmizol, zostala len
rozmazaná fotografia
komického panáka*

Jedným z rozhodujúcich argumentov, ktorým francúzski, španielski a nemeckí vedci zdôvodňovali pravosť Venuše, bola originálna mamutovina. Fosílna mamutovina je vraj taká krehká, že z nej nemožno vyrezať falošnú sošku, rozpadla by sa. Absolonovci prišli na nápad. V brnianskom múzeu pracoval skvelý rezbár Josef Rulíšek (vyrezal dodnes obdivovanú kolekciu drevených húb, na nerozoznanie od pravých).

Dali mu teda mamutí kel z Dolných Věstoníc a on z neho na skúšku vyrezal dva malé vtáčiky. Keďže sa dielo podarilo, vyhotovil aj dve kópie: Venušu z Mentonu a druhú Věstonickú venušu. Boli na nerozoznanie od pravých. Keď ich o krátky čas predviedli na kongrese v Norimbergu, bola z toho senzácia. A dosť posmechu. Stúpenci pravosti cúvli. Ešte aj niektorí z tých, čo vystavili svedectvo o jej pravosti, zmenili názor.

Aféra sa skončila úplným fiaskom. Ozvalo sa jedno z newyorských múzeí, ktorému druhú Věstonickú ve-

nušu ponúkli na predaj za astronomické dva milióny dolárov. Ozámilo, že je ochotné Venušu kúpiť za tristo dolárov, a aj to len s prihliadnutím na kuriózný príbeh. Škrdlíka za podvod dokonca uväznili a jeho „Apolón“ dostal prezývku skamenený snehuliak.

Absolon triumfoval, ale najmä skvelými objavmi. V nasledujúcich desaťročiach (po druhej svetovej vojne v Dolných Věstoniciach a potom aj v susednom Pavlove robil vykopávky Bohuslav Klíma) objavili archeológovia tisíce kamenných a kostených nástrojov, ľudské kosti, hroby, lebku levice, ktorú s najväčšou pravdepodobnosťou zabil človek, desiatky ďalších sošiek, hlavičku hlineného koňa, nosorožca, figúrku mladého mamuta, levice, venuší na celé tucty, unikátnu píšťalku z prstových článkov soba, na ktorej sa aj po tisícročiach dalo písať, ďalším unikátom bola „počítacia palička“, vlčia kosť so zárezmi usporiadanými do dodnes zrozumiteľného systému, možno najstarší písomný záznam na celom svete, paleolitickú Monu Lisu (sochársky portrét ženy so starostlivo upraveným účesom a nápadne deformovanou tvárou), dokonca aj prvú mapu so zakreslenou osadou lovcov mamutov, ktorú sa v teréne podarilo nájsť a interpretovať.

Vo vyratúvaní nálezov by sa dalo pokračovať aj ďalej a azda by to nebolo zbytočné, lebo práve pri porovnávaní moravianskych nálezísk s moravskými najlepšie vidno, akú šancu prepáslo Slovensko, ktoré, žiaľ, svojho Absolona (ani Klímu) nenašlo a tým prišlo aj o jednu kapitolu svojich dejín, lebo Moravany nad Váhom by ju zrejme boli schopné naplniť.

Vráťme sa však k nášmu príbehu.

Tesne pred návratom Moravianskej venuše očakávaným s veľkým napätím došlo k smutnej udalosti. Profesor Zotz náhle zomrel. Jeho asistentka a spolupracovníčka Gisela Freundová sa však podujala splniť Zotzov sľub a sama priviezla do Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre Moraviansku venušu a spolu s ňou aj niekoľko štúdií, ktoré neskôr uverejnil časopis Slovenská archeológia.

Prvý článok napísala sama Freundová a v ňom okrem iného toto:

„Je mimoriadne tragické, že sa Zotz nedožil výsledkov analýz, ktoré sa pokúšal urýchliť ešte zo svojho lôžka. A napokon je tragédiou aj to, že mu osud nedožičil, aby sošku na jar 1967 vrátil do krajiny, z ktorej pochádza, a realizoval tak zámer, ktorým sa zaoberal

ešte vtedy, keď bola soška u Henriho Breuila v Paríži.“

Druhá Zotzova štúdia pôsobila ako odkaz zo záhrobia.

„Ešte vždy máme pochybnosti, váhame vyhlásiť figúrku, ktorá mala v našich rukách taký premenlivý osud, za paleolitickú. Nezodpovedá nálezom mamutoviny, ktoré autor často videl počas svojich výskumov na Slovensku.“

A na inom mieste:

„Ak sme sa odhodlali predložiť Venušu odborníkom presne tri desaťročia po jej údajnom objavení, nerobíme to bez rozmyslu. Ešte vždy máme pochybnosti, váhame vyhlásiť figúrku, ktorá mala v našich rukách taký premenlivý osud, za paleolitickú, pretože pochybnosti o surovine, o jej fosilizácii a tým o jej vysokom veku sa spájajú s neistými nálezovými okolnosťami. Rovnako ako je prekvapujúca jej štylistická vernosť.“

Rozhodnúť mala expertíza prírodovedca (jej autorom bol biológ a paleontológ Florian Heller), no tej sa

Druhá Věstonická venuša, táto dáma je skutočne falošná

*Odborným poradcom
televízneho filmu bol mladý
archeológ Jozef Hromada,
ktorý o krátky čas
tragicky zahynul*

Zotz už nedožil. A škoda, lebo vyznela celkom jednoznačne: „Figúrka Venuše z Moravian bola zhotovená z mamutoviny, ktorá má za sebou nesporne značný proces starnutia. Je mineralizovaná, a teda fosílna. Vysoký stupeň fosilizácie robí akékoľvek ďalšie opracúvanie nemožným, zhotovená bola teda vo veľmi dávnej minulosti, rozhodne nie v historických dobách. Za týchto okolností je podozrenie na falzum bez akýchkoľvek podkladov. Moravianska venuša predstavuje pravé umelecké dielo z mladého paleolitu.“

Nálezové okolnosti však zostali nevyriešené, a práve tie zaujali pracovníkov Balneologického múzea v Piešťanoch i ostatných regionálnych bádateľov.

Neisté bolo predovšetkým meno nálezcu. Uvádzali sa dvaja: Karol Boliešik a Štefan Hullman-Petrech. Ako napísal pán Radošinský, autor článku Kto vyoral Moraviansku venušu?, dôchodca Štefan Noška z Moravian tvrdí, že Venušu vyoral jeho starý otec z manžel-

kinej strany Štefan Hullman-Petrech v roku 1925 v Podkovicí. Mal ju v sekretári spolu s pazúrikmi a keramickými črepmi. Neskôr ju daroval nemeckému kúpeľnému hostovi Edwinovi Beyreuthovi, ktorý na pamiatku roľníka vyfotografoval a fotografie mu poslal. Na jednom obrázku je pozdrav a dátum 6. septembra 1925. Róbert Bača, riaditeľ Balneologického múzea, sa pokúšal zistiť viac. Preštudoval rozličné záznamy a knihy kúpeľných hostí, v ktorých je uvedených okolo 250-tisíc mien, a zistil zvláštnu vec: o Edwinovi Beyreuthovi v nich niet ani zmienky. Štefan Hullman-Petrech zomrel navyše už v roku 1930 a podľa Zotza sa soška našla až v roku 1937.

Pri pátraní v knihách kúpeľných hostí sa však Róbertovi Bačovi podaril významný objav, s veľkou pravdepodobnosťou totiž odhalil identitu tajomného sudetského továrnikar, pôvodného majiteľa Moravianskej venuše. Podľa zápisu v knihe hostí sa Zotz ubytoval 27. decembra 1937 v liečebnom dome Cyril. Vtedy sa zoznámil s obchodníkom z Arnau (dnes Hostinné, okres Trutnov v Českej republike) Bernhardom Germanom, ktorý počas liečenia v Piešťanoch kupoval starožitnosti. Ukázalo sa, že tento tajuplný a neznámy člo-

Venuša z Kostonek

vek bol v skutočnosti pôvodne Poliak József Gorczinski. Keď Nemci 10. októbra 1938 obsadili Trutnov, arizoval papiereň židovského továrnikára Karola Mišku. Nebol v tejto profesii nováčik. Pracoval ako riaditeľ papiereňskej firmy Eichmann. Po okupácii Sudet si ponechal meno a to sa zaujímavým spôsobom zachovalo dodnes.

Papierňam v Hostinnom sa ešte dlho po vojne hovorilo (a možno dodnes hovoria) Germanka. O Germannovom politickom zmýšľaní svedčí skutočnosť, že papiereň v roku 1943 venoval NSDAP s akciovou účasťou zamestnancov a sám si ponechal funkciu riaditeľa. V roku 1945 krátko pred oslobodením Trutnova Červenou armádou spolu s manželkou spáchal samovraždu.

Profesia a politické presvedčenie Germanna naznačujú, prečo sa jeho meno neobjavilo v knihách kúpeľných hostí. Kaštieľ v Moravanoch nad Váhom patrilo v tom čase grófovi Alfrédovi Zedtwitzovi. Zedtwitzovci vlastnili kaštieľ už asi 70 rokov a s ním aj rozsiahle lesy. Na ich báze pracovali v minulom storočí dva závo-

dy, jeden na papier, parkety, pravítka, zápalkové škatulky a iné obaly, v druhom chemickom sa vyrábala ocot a esencie (ešte aj po prvej svetovej vojne). Na dopravu dreva slúžila lesná úzkokoľajka s vagónmi ťahanými koňmi. Zedtwitzovci mali rodinné majetky v Sudeťoch, tam sa možno zoznámili aj s Germannom a cez drevo nadviazali obchodné kontakty, o to ľahšie, že ich mohla zbližovať aj oddanosť nacistickej ideológii. Starší Piešťanci sa vraj ešte pamätajú, ako po meste pochodovali za zvuku bubnov a pískali nemecké deti, ktoré Alfréd Zedtwitz hostil v moravianskom kaštieli.

A tým by sme mohli skončiť. Lenže Zotz v už spomínanom článku uviedol senzačnú informáciu. Na lokalite Lopata vraj vykopal tridsať až štyridsať centimetrov vysokú Venušu, ktorú bližšie nepreskúmal, ale priamo v hlinenom bloku zakonzeroval sadrovým obvazom a spolu s ostatnými pamiatkami odoslal do Prahy.

Od tých čias ju nik nevidel.

Je podivné, ako sa všetky pamiatky objavené počas vojnových výskumov postrácali. Ešte aj Zotzove výskumné správy sa vrátili na Slovensko spôsobom, s ktorým sa sotva dalo rátať. Zachovali sa v Himmlerovom archíve, ktorý po vojne zhabali Američania, po

rokokoch ich odkopírovali a poslali do Európy. V jednej zo svojich správ napísal Zolt celkom jednoznačne:

„Je možné, že väčší kus opracovaného mamutieho kľa prinesie pri konzervovaní prekvapenie...“

Na toto prekvapenie sa čaká dodnes.

A tak tu máme záhadu navyše: kam sa podela druhá Moravianska venuša, keď jej nebolo súdené, aby doložila starobylosť kultúry germánskej rasy?

Je kdesi dobre skrytá, zabudnutá alebo zničená?

Pavel Dvořák, *Stopy dávnej minulosti 1* (Slovensko v praveku), *Aféra s tajomnou dámou*.